

УДК 821/161/2/6 Шевченко
ББК 83.3 (4 Укр)

ВИТОКИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ

3. І. Нагачевська

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
кафедра педагогіки ім. Б. Ступарика;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. С. Бандери, 1*

У статті досліджено джерела формування культу Тараса Шевченка як знакової постаті у Східній Галичині, доведено, що ім'я поета виконувало тут не лише роль художника слова – просвітителя, а й будителя національних почувань українців.

Ключові слова: Шевченко, Галичина, національно-визвольний рух, поет-пророк.

Початки ознайомлення освіченої частини галицького українського суспільства із життєвим шляхом і творчістю Тараса Шевченка сягають доби національно-культурного відродження краю, пов'язаного з діяльністю Маркіяна Шашкевича й очолюваного ним літературного гуртка «Руська трійця», та з активізацією громадсько-політичного, наукового і просвітницького життя на західноукраїнських землях під впливом революційних подій 1848–1849 рр. у Європі та зумовлених ними конституційних реформ в Австрійській монархії.

Наукові дослідження представників українського літературно-культурного процесу в Галичині кінця XIX – початку XX ст. (О. Барвінський, М. Возняк, О. Маковей, М. Павлик, К. Студинський, І. Франко, В. Щурат) засвідчують, що за життя поета його ім'я й окремі твори були відомі лише «одиницям», які «пильно стежили» за духовним поступом українців «по тім боці кордону», тобто в межах Російської імперії. До них передусім належали члени «Руської трійці», зокрема найбільший, за словами І. Франка, «талант і найсильніший характер» з-поміж них Маркіян Шашкевич [14, с. 187]. Книжкою, яка вперше «занесла» в Галичину твори Т. Шевченка («Вітре буйний», «Причинна», «На вічну пам'ять Котляревському», перша глава поеми «Гайдамаки»), відомою М.Шашкевичу, був літературний альманах «Ластівка», укладений 1841 року в Санкт-Петербурзі Євгеном Гребінкою [4, с. 1]. Показово, що в 1849 р. цей альманах був і в бібліотеці прикарпатського міста Коломиї [13, с. 254].

В особистій бібліотеці Якова Головацького твори Т. Шевченка теж були уже в середині 1840-х рр. Окремі «вістки» про визначного українського поета у 1848 р. вмістив у львівському тижневику «Днев-

никъ рускій» його редактор І. Вагилевич, що підтверджує певну обізнаність співавтора «Русалки Дністрової» з постаттю Кобзаря [4, с. 1]. У промові на першому просвітницькому з'їзді (Соборі руських учених) у Львові в жовтні того ж року один із ініціаторів його скликання письменник і громадський діяч М. Устиянович, ратуючи за національну єдність усього українського народу, закликав дослухатися до «громкого Шевченка» [11, с. VI].

Однак післяреволюційна суспільна, релігійна й освітньо-наукова реакція, позначена скасуванням проголошених австрійським урядом конституційних свобод та поверненням до політики абсолютизму, на десятиліття обмежила поширення в Галичині ідей лібералізму, рівноцінності та рівноправності народів, що втратили незалежність, призупинила національно-культурне відродження краю, спричинила «антракт» і в ознайомленні галичан із життєписом та вільнолюбним духом творів Т. Шевченка. «Живіший» культурно-освітній рух на українських землях Галичини пов'язується із 1859 р. – часом видання у Лейпцигу книжки «Новые стихотворения Пушкина і Шевченки», зініційованої П. Кулішем, де були вміщені шість творів Т. Шевченка, зокрема такі «огнисті» поезії, як «Заповіт» і «Кавказ». Ця книжечка, писала галицька письменниця і громадська діячка Н. Кобринська, «електричною іскрою упала в серця нашої молодіжі...» [7, с. 310–311]; вміщені у ній «нецензурні» вірші вона сприймала «как что-то совсем новое и неслыханное» [14, с. 137].

Декілька примірників цього видання були у львівській книгарні Вільда ще за життя Т. Шевченка. Один із них одразу ж після виходу придбали К. Горбаль (згодом відомий галицький педагог і журналіст) та Л. Лукашевич (майбутній громадський діяч, у 1867 і 1876 рр. – редактор львівського літературно-наукового та політичного часопису «Правда»). Відомим серед молоді Львова було також видання «Кобзаря» Т. Шевченка, здійснене 1860 року в друкарні П. Куліша у Санкт-Петербурзі завдяки фінансуванню П. Семеренка: і цю книжку через згадану книгарню «записав собі» К. Горбаль [11, с. XXVI].

Втім, ім'я і творчість найбільшого українського поета остаточно «осідають» у Східній Галичині лише після його смерті, чому сприяла низка політичних і соціально-культурних чинників.

По-перше, рік смерті Т. Шевченка збігся із початком т. зв. ери конституційних експериментів (1861–1867), позначеної прийняттям основного закону австрійської держави та лібералізацією її культурно-освітньої політики на всіх етнічних територіях. Для українського етносу в Галичині нижня межа «ери» ознаменована автономією краю і початком роботи окремого сейму з достатньо широкими повноваженнями, верхня – визнанням права кожної національної меншини на організовану політичну та громадську культурно-освітню діяльність, водночас – фактичною передачею контролю над усіма сферами життєдіяльності

краю полякам (включно із заміною німецької мови як «урядової» на польську), що наклало свій відбиток на всі сфери суспільного життя.

По-друге, 1860-і рр. характерні виходом на арену національно-визвольної боротьби в Галичині молодій інтелігенції – народовців, які прагнули продовжити справу М. Шашкевича. На відміну від представників москвофільської течії, що зародилася в галицькому суспільстві у 1850-х рр. і відстоювала ідею єдності «великоруської», «малоруської» та білоруської частин «одного російського народу», вони задекларували соборницькі права українців, їхній потяг до соціальної справедливості, національної й особистої свободи, тобто тих констант, які у творчій спадщині Т. Шевченка є визначальними. Власне, народовецький рух став причиною і водночас вислідом ознайомлення молоді краю із життям і поетичними надбаннями Кобзаря. Під їхнім впливом, зазначав І. Франко, у молодіжному середовищі першої половини 1860-х рр. розпочався «близький до народу, прогресивно спрямований рух» [14, с. 189].

По-третє, з початку 1860-х рр. спостерігається піднесення «національного духу» і серед польської частини населення Галичини, зумовлене патріотичними маніфестаціями поляків у Києві в 1861 р., відновленням діяльності таємних польських молодіжних організацій на українських землях у складі Російської імперії. На тлі революційних змагань «підросійських» поляків, а особливо після їх придушення у 1863 р., зростає увага польських літераторів і публіцистів до місця та ролі Т. Шевченка в національно-культурних змаганнях українського народу. Це зумовило появу неоднозначних публікацій про українського поета. З одного боку – як борця та мученика за волю рідного й інших пригноблених народів, що імпонувало польській громадськості, яка прагнула до державного суверенітету. З другого – як ідеалізатора гайдамаччини, що не влаштовувало поляків і в межах царської Росії, й Австрійської монархії. Саме такого змісту була праця Л. Совінського польською мовою «Тарас Шевченко. Студія з додатком перекладу «Гайдамаків» («Taras Szewczenko. Studium z dołączeniem przekładu Hajdamaków»), що вийшла друком у Вільно 1861 року і вважається першим окремих дослідженням життєпису і творчості українського поета. Через два роки вона була перевидана в Кракові – головному адміністративному й культурно-освітньому центрі Західної Галичини. Популяризації творчості Т. Шевченка серед поляків з метою активізації їхньої націо- та державотворчої діяльності слугував також критико-бібліографічний нарис барона Г. Батталі «Тарас Шевченко: життя і творчість його» («Taras Szewczenko. Życie i pisma jego»), виданий у Львові 1865 року, в якому український Кобзар трактувався як один із найбільших поетів світу [1, с. 3824].

У контексті викладеного закономірним можна вважати той факт, що першою про смерть Т. Шевченка галичан сповістила польська преса. Зокрема, 22 березня 1861 р. львівський «Głos» (ч. 67) опублікував

коротеньку замітку, в якій повідомлялося, що 10 березня в Петербурзі помер «знакоміту» малоросійський художник і поет Т. Шевченко. Принагідно зазначалося про видання у Вільно вищезазначеного тлумачення Л. Совінським Шевченкових «Гайдамаків» [4, с. 2].

Природною реакцією на польські претензії щодо імені й творчості Т. Шевченка, намагання поставити його на перехрестя українсько-польських стосунків середини ХІХ ст. дослідники історії зародження його культу в Галичині вважають активізацію найсвідомішої частини українського суспільства 1860-х рр. в особі нечисленної когорти представників публіцистики та літератури краю, педагогів, а також львівських студентів і учнів української академічної гімназії як найстарішого рідномовного середнього навчального закладу в Україні.

Хронологічно першим періодичним виданням, друкованим мовою, найближею до української народної, яке звернулося до імені, почасти – життєвого і творчого шляху Т. Шевченка, стала громадсько-політична і літературна газета «Слово» (пресовий орган галицьких москвофілів), започаткована у Львові в 1861 р. гімназійним учителем, письменником і журналістом Богданом (Теофілом) Дідицьким (1827–1908). Вслід за польським «Glosom», через 18 днів після смерті поета, на її сторінках була опублікована клепсидра «Смерть Шевченка» [12, с. 18]. Відповідно до вміщеного в її завершальній частині повідомлення («Вскоре скажем о Шевченку больше») «Слово» в ч. 27 за 29 квітня (11 травня) подало кореспонденцію «Вспоминка о Шевченку». У ній наголошувалося, що, поруч із київською українською громадськістю, цю «велику страту» відчули і «Русини у Львові», та подавалися окремі відомості з життя і літературної діяльності поета [5, с. 155]. Проте у цих, як і в інших публікаціях, виявилася загалом низька обізнаність їх авторів із життям і творчістю Т. Шевченка: від недоречностей у прізвищі («Шевченко») – до фактичних «курйозів» при висвітленні його життєпису. Та попри це замітки, кореспонденції, статті, вміщені у «Слові», є цінним джерелом для вивчення історії галицької Шевченкіани. Зокрема саме зі сторінок цієї газети громадськість краю довідалася про похорон Т. Шевченка у Петербурзі та про його перепоховання в Каневі (стаття Володимира Бернатовича у ч. 49 за 19 липня 1861 р.) і про перші в краї поминки поета (стаття В. Шашкевича за 1862 р.); 7 (19) липня 1862 р. «Слово» вмістило переклад першого німецького нариса про українського поета у лейпцигському журналі «Die Gartenlaube» під назвою «Коротка життєпись Тараса Шевченки».

1860-і роки започаткували вшанування пам'яті Т. Шевченка принагідними віршами західноукраїнських авторів. Чи не перший із них належав перу «предвісника» українського національного відродження Буковини, видатного письменника, редактора львівського видання «Просвіта» і театру «Руської Бесіди» у Львові Юрія Федьковича (1834–1888). Під назвою «Співацька добраніч на скін Тараса» він був надруко-

ваний у «Слові» в 1861 р. Наприкінці того ж року збірку поезій Ю. Федьковича, позначену впливом творчості Т. Шевченка, за що його за життя іменували буковинським кобзарем, видав у Львові Б. Дідушицький.

Осередком народовецького руху з виразним, за визначенням І. Франка, українським відтінком [14, с. 317], на сторінках якого вперше в краї з'явилися друком найбільш революційні твори Т. Шевченка («І мертвим, і живим...», «Кавказ», «Неофіти» – всього 15 поезій), став львівський літературний тижневик «Вечерниці», 17 чисел якого вийшли у 1862-1863 рр. Крім передруку творів, «Вечерниці» публікували переклади статей про Т. Шевченка із закордонних російськомовних видань, як, наприклад, «Згадка за Шевченка; его смерть и похорони» Л. Жемчужникова (ч. 22 за 1862 р.); «Чого стоить Шевченко як поетъ народній» Хуторянина (ч. 3 за 1863 р.) та деякі інші.

Одним зі співробітників «Вечерниць» був громадсько-політичний діяч і публіцист Данило Танякевич (псевдонім Грицько Будеволя, 1842–1906), який у 1860-х рр найбільше причинився до популяризації імені і творчої спадщини Т. Шевченка та до розвитку в середовищі галицької молоді громад, що стали засобом самоорганізації, самоосвіти і пробудження національної свідомості учнів гімназій і студентів Львівського університету. Для Д. Танякевича слово Т. Шевченка було «містичною силою», яка мала «захопити» спершу молодь, а згодом і весь народ [11, с. XV]. Весною 1862 р. Д. Танякевич, тоді студент Львівської духовної семінарії, за сприяння місцевого купця М. Димета «спровадив» до Львова «Кобзаря», окремі видання «Гайдамаків» та інші твори Т. Шевченка [3, с. 45–46]. Ця подія «...зробила в Галичині цілу революцію межі русинами, особливо молодими». Студенти Львівського університету й учні-гімназисти «в мить» розкупили всі примірники творів Т. Шевченка [11, с. XXVI].

З метою поширення «Кобзаря» між ширшими колами громадськості Д. Танякевич з допомогою друзів-«теологів» зніціював переписування вміщених у ньому поезій з наступним розсиланням рукописів по всій Галичині, насамперед – студентській і гімназійній молоді. У такий спосіб твори Т. Шевченка розповсюджувалися аж до виходу у Львові видання «Поезії Т. Шевченка» (1867–1869 рр.).

У семи випусках тижневика «Вечерниці» за 1862–1863 рр. Д. Танякевич опублікував статтю «Словце правды Dzennik-ови Literack-ому про нашого батька Тараса Шевченка», що стала першою в Галичині українською спробою оцінити Т. Шевченка і як поета, і як найяскравішого представника нового українського руху. Незважаючи подекуди на «брак аналізу», ця стаття імпонувала сучасникам автора «своїм тоном, смілим і повним віри та самопевности». На основі ознайомлення із доступними творами Д. Танякевич визначив Т. Шевченка передусім як поета-історика «нашої бувальщини». Водночас Т. Шевченко, за його твердженням, зумів відтворити реальні умови життя українського наро-

ду середини ХІХ ст., відчуті його недолю та змалювати її «в ширій, горячій аж до сліз... живописи» [11, с. ІХ].

У ч. 4 за 1862 р. «Вечерниці» вмістили вірш галицького педагога й поета Євгена Згарського (1834–1892) «Въ день смерти Тараса Шевченка», а в ч. 9 за 1863 р. – поезію іншого співробітника цього періодичного видання – письменника й перекладача Ксенофонта Климковича (1835–1881) під назвою «На вечную память Тарасови», яка зробила велике враження на читачів тижневика. Власне, саме К. Климкович став одним із перших у Східній Галичині перекладачів творів Т. Шевченка (як і Марка Вовчка) німецькою мовою. У 1863 р. він започаткував видання у Львові літературно-політичного місячника (у 1865 р. – двотижневика) під назвою «Мета». Друкований кулішівкою, цей пресовий орган галицьких народоців приділяв велику увагу українському життю на «підросійській» Україні. Поруч із представленням поезій Т. Шевченка, публікував твори В. Антоновича, Є. Гребінки, П. Куліша та ін. У контексті досліджуваної проблеми вартими уваги сучасників є авторські статті редактора «Мети», інформація про відзначення роковин смерті Т. Шевченка у Галичині, вплив цього «сумовитого» свята на пробудження національної свідомості української шкільної молоді та реакцію на ці процеси офіційної влади (1863. – Ч. 1. – С. 61-64; 1865. – Ч. 3. – С. 79-84).

Окрім публікацій на сторінках громадсько-політичних та літературних газет і журналів, у 1860-х – на початку 1870-х рр. у Галичині виходять друком перші окремі українські видання, які сприяли популяризації імені та творчої спадщини Т. Шевченка. Взірцевою статтею, яка вперше подала «неплутану життєпись» поета, М. Возняк назвав додаток до криптонімної книжки М.В.Р. (?) «Сонное виденье або разговоръ духовъ о польской и о русской справе» (Львів, 1862). Написана невідомим автором «простими, щирими й повними правди словами», стаття перейнята ідеєю відданості представників тогочасної української інтелігенції рідному народові, любові до його віри та мови – саме ці постулати автор статті-додатку вважав найбільшою заслугою Т. Шевченка [4, с. 4].

На початку 1870-х рр. «досліди» над творчістю Кобзаря започаткував галицький педагог, мовознавець і етнограф Омелян Партицький (1840–1895). Його розвідка «Провідні ідеї в письмах Т. Шевченка», яка вийшла друком у Львові в 1872 р., впродовж майже двох десятиліть слугувала основою для підготовки доповідей на Шевченківських вечорницях і концертах.

На 1860-і – початок 1870-х рр. припадає «узгляднення» творів Т. Шевченка в українських гімназійних читанках Галичини. Вперше його поезії вмістила «Руска читанка для низшої гімназії» (ч. II), видана коштом Б. Дідицького в 1866 р.: всього п'ять рядків із поеми «Гайдамки» та перший із псалмів Давида (тоді як поезій самого Б. Дідицького – 24, Є. Гребінки – 4, Л. Глібова – 3, О. Кониського – 2 й ін.). Значно більше місця відведено творам Т. Шевченка в «Рускій читанці для висшої

гімназії» галицького педагога Олексія Торонського (1838–1899), яка з'явилася друком у Львові 1868 року. Не маючи офіційного дозволу на використання в середньошкільних навчальних закладах, вона із-за «браку іншої» слугувала більш глибокому ознайомленню учнівської молоді із творчою спадщиною Т. Шевченка в позаурочний час. У цьому підручнику містилися 22 поезії Т. Шевченка (Б. Дідицького – 23 твори, К. Устияновича – 4). Крім поезій, у читанці знайшлося місце для коротенької, проте «баламутної» біографії поета. Тенденційно викладеному життєпису відповідала і мова творів Т. Шевченка, змінена «на лад тодішніх москвофільських видань». Аналогічні недоліки характерні також для «Рускої читанки для низших кляс середних шкіл» (ч. II, Львів, 1871) О. Партицького: у ній превалюють твори галицьких авторів, із поезій Т. Шевченка представлені лише уривки з «моралізуючим викладом» [11, с. LVII–LVIII].

Водночас на початку 1870-х рр. у Галичині побачили світ гімназійні підручники, які мали виразно український характер. До них, зокрема, належали читанки найвидатнішого галицького педагога і громадсько-культурного діяча останньої третини XIX – початку XX ст., учителя гімназій у Бережанах і Тернополі, професора державної чоловічої учительської семінарії у Львові Олександра Барвінського (1847–1927). Уже в перших із них, як, наприклад, виданій у 1871 р. «Рускій читанці для висшої гімназії» твори Т. Шевченка займають майже 17% змісту, докладнішою є його біографія. Поруч зі зміною етимологічного правопису на фонетичний це надавало мові Шевченка неспотвореного звучання, значно розширювало національно-виховні можливості слова Кобзаря.

Важливим засобом утвердження в Галичині культу Т. Шевченка слугували щорічні заупокійні богослужіння. Перше з них відбулося 26 лютого 1862 р. у «східно-православній» церкві Львова, про що в ч. 16 повідомила газета «Слово». Поминальну службу Богу відправив православний священик Харанович, оскільки «уніятські попи... не могли як католики поминати його» [4, с. 4]. За спогадами про цю подію священика Е. Лисинецького, тоді учня V класу львівської української академічної гімназії, «заупокійня» за Шевченком у православній церкві в перші роковини його смерті «звабила до неї – навіть без дзвонів, котрих там не було – багато побожних уніятів, молодих і старших Русинів» [15, с. 5–6]. В описі цих поминок Володимир Шашкевич (син М. Шашкевича) зазначав: «Русь наша в Галичи... віддала належну шанобу своєму найбільшому віщунові», піднесла молитву «до Батька небесного – за батька помершого». При цьому автор зауважив превалюючу участь у поминальному богослужінні львівських студентів і гімназистів, а також жіночої молоді [4, с. 4].

Детальний опис поминального богослужіння з нагоди четвертих роковин «невіджалованої втрати» українського народу, вміщений у ч. 2

«Мети» за 1863 р., підтверджує, що ця акція вже на початках її організації набула яскраво вираженого традиційно-народного та національно-виховного змісту. Перед іконостасом у церкві встановлювався «оббитий барвінковими вінками тетрапод», а на ньому, відповідно «до нашого святого обряду», коливо, тобто варена пшениця з медом, вино і хліб із запаленими свічками. Над тетраподом у лавровому вінку портрет Т. Шевченка, придбаний академічною молоддю Львова у 1864 р., а над портретом – хрест як «побідне знамя віри Христової». Зліва і справа від тетраподу на спеціальних пірамідах красувалися написи: «Во вікъ тобі слава за твою пісню! Доки Дніпро гудітиме, доки Карпати зеленітимуть, не забудемъ тебе, батьку, рідні діти України»; «Во вікъ тобі слава за твою надію! І унуки (онуки – З.Н.) розкажуть унукамъ, чимъ ти для насъ бувъ, Тарасе, орле сизий!» [10, с. 62].

Важливим просвітницьким доповненням до поминальних служб Божих у 1860-х рр. було вручення його учасникам поезій Т. Шевченка, а також його портрета, зробленого петербурзьким фотографом А. Деєром ще за життя поета і вперше літографованого у Львові студентом місцевої «політехніки» В. Гутовським. У 1868 р. львівське поминальне богослужіння завершилося хоромим виконанням «Заповіту» (композиція М. Вербицького).

Попри негативні відгуки польської преси, незадоволення Ради шкільної крайової як вищого органу управління школами в Галичині участю учнівської молоді в поминальних богослужіннях і навіть забороною в 1865 р. їхньої присутності на таких заходах, аналогічні панахиди в 1870-х рр. поширилися в усіх великих містах краю, передусім там, де діяли державні гімназії (крім Львова – у Бережанах, Дрогобичі, Коломиї, Перемишлі, Самборі, Станіславі, Стрию, Тернополі). До кінця 1860-х рр. вони були головними акціями західноукраїнської релігійної та світської громадськості щодо вшанування пам'яті Т. Шевченка.

Паралельно із пропам'ятними богослужіннями в середовищі української інтелігенції поступово утверджуються й інші форми вшанування пам'яті та поширення ідей творчої спадщини Т. Шевченка. Так, уже перші роковини після його смерті започаткували організацію з цієї нагоди декламаторських «вечірок» (вечорниць, «пополуднівок», «сходин»). Перша з них відбулася після панахиди у Львові 26 лютого 1862 р. у приміщенні місцевого товариства «Руська Бесіда», заснованого львівською українською громадськістю для «скріплення й піднесення національного духа». Ініціатором її проведення став засновник і перший голова цього товариства Юліан Лаврівський (1821–1873). Учасниками «вечірки» були вже згадуваний педагог і поет Є. Згарський, який виголосив промову про милозвучність поетичного слова Т. Шевченка; К. Климкович декламував поему «Іван Підкова»; вихованці Львівської духовної семінарії, що прийшли на вечір із дозволу митрополита, виконували хоромі «співи» [4, с. 4; 15, с. 6].

У 1863 р. подібний захід планувалося провести у залі львівського «Народного дому» як найпершої й «найповажнішої» інституції цього типу в Галичині (заснована 1849 року). Проте тодішній виділ товариства «Руська Бесіда», що функціонував на його базі, відмовився підтримати прохання комітету з його організації, мотивуючи це тим, що Т. Шевченко був православний і свято на його честь «міг би хто пояснити симпатією до православ'я» [11, с. XXXIX]. Аналогічні перестороги повторювалися і в наступні п'ять років. Лише в 1868 р. львівська «Руська Бесіда» відновила Шевченківські вечори.

На початку 1862 р. декламаторський вечір на пошану пам'яті Т. Шевченка з обмеженою кількістю учасників (учні та вчителі гімназії, представники духовенства) відбувся в будинку громадсько-культурного діяча, судді в м. Самборі (тепер Львівської обл.) Михайла Качковського (1802–1872). На ньому перший раз виголошено епілог до поеми «Гайдамаки». Водночас програма вечора підтверджує, що це була єдина «точка», яка безпосередньо стосувалася творчості Т. Шевченка.

На 1862 р. припадає започаткування Шевченківських вечорниць у найзахіднішому «бастіоні» української національної ідеї – м. Перемишлі (тепер Республіка Польща), більшість українських науковців і письменників якого зосередилися в місцевій державній гімназії. На вечорницях із промовою виступив студент Львівської духовної семінарії згодом – гімназійний учитель, організатор і перший голова товариства «Січ» у Відні та львівської «Просвіти» Анатоль Вахнянин (1841–1908). Того ж року текст його виступу опублікувало місцеве видання «Перемишлянин» (перший у Галичині український календар) під назвою «Дещо за Музу Шевченкову и розборъ думы предсмертнои». Подібно до більшості тогочасних публічних виступів доповідач, опираючись на поезії Т. Шевченка, зосередився на багатовіковому невільничому становищі українського народу і його мови та ролі у їх відродженні Кобзаря. Тарасова Муза, підкреслював А. Вахнянин, надала пригнобленій народній мові та її носіям «право громадське» серед інших громад, зуміла закути розкути, залишених підняти, «темнимъ очи вернуты», піднести «малорусина» до «достойности чоловіка» та пробудити його до «питомого» життя [9, с. 50–51].

Зусиллями А. Вахнянина 26 лютого (10 березня) 1865 р. в Перемишлі було влаштовано перший у краї прилюдний пропам'ятний музично-декламаторський Шевченківський концерт за участю представників української, польської та навіть німецької «людности» міста. Його програма передбачала хоріві пісні, декламації творів Т. Шевченка чи уривків із них («Гайдамаки», «Гамалія», «Іван Підкова», «Причинна», «Перебендя»). Львівська народовецька газета «Основа» за 1872 р. відзначала змістовність і поетичність «укладу» та глибину «чуття» виступу на ньому Д. Тянячкєвича. Його текст, уміщений на сторінках «Мети» за 1865 р. під назвою «Прощальна річ, говорена на вечерницяхъ въ Пере-

мишлі вь память Тараса Шевченка», на довгі роки визначив форму (звертання до різних категорій учасників Шевченківських свят) і зміст виступів цієї тематики. Основні її концепти-«завіти» можна звести до такого:

– оскільки важка доля «збідженого» неосвіченого українського народу була найбільшою раною Т. Шевченка, то галицькі «добродії високоповажні» зобов'язані докласти рук для освіти «темних убогих братів»;

– українські батьки та матері, керуючись настановами великого Кобзаря, повинні рости дітей і на втіху родині, і для користі всього народу – міцних, сильних духом, мудрих народолюбців;

– «славне молоде товариство», опираючись на заповіді Т. Шевченка, має доказати живим прикладом, що є «на Святій Русі... надійна молодіжь», якій не бракує патріотичного духу;

– українські дівчата, люблячи Батька Тараса, повинні жити його піснею, не цуратися його слова [2, с. 85–87].

Звертаючись на завершення свого виступу до «славного Перемишля» та всієї галицької землі, Д. Тянячкевич спонукав до того, аби в усіх частинах рідного краю славили Тараса голосніше від «Дніпрового шуму», від «Карпатського гromу» [2, с. 88].

Закономірно, що такі звернення-заклики не могли залишити байдужою галицьку громадськість: Тарас Шевченко поступово «оселявся» в кожній українській родині, а Шевченківські свята ставали невід'ємною складовою культурно-освітнього поступу всієї Західної України.

Наступний Шевченківський концерт у Перемишлі відбувся лише 1872 року. З доповіддю про значення Т. Шевченка як поета і громадянина виступив визначний український лексикограф, тоді учитель Перемишльської гімназії Євген Желехівський (1844–1885). Поруч з іншими «вокальними точками» на цьому концерті прозвучав український національний гімн «Ще не вмерла Україна».

У 1870-х рр. подібні свята відбувалися у всіх містах Східної Галичини. Проте і тоді частина галицької інтелігенції неоднозначно сприймала такі заходи. Як повідомлялося в X річнику часопису «Правда» за 1877 р., катехит учительської семінарії у Станіславі заборонив учням «брати уділ в поминальнім вечері» з нагоди 16-х роковин смерті Т. Шевченка.

Поширенню творчої спадщини Т. Шевченка в Галичині сприяло влаштування театральних вистав. Так, перша галицька постановка драми «Назар Стодоля» відбулася у Львові 5 травня 1864 р. в найстарішому західноукраїнському професійному театрі товариства «Руська Бесіда» «при повній залі» та за «незвичайного» піднесення серед глядачів. (Для порівняння: на «Великій» Україні – лише в 1884 р.). Рецензент газети «Слово», який виклав детальний зміст драми, відмітив гру як уже знаних у краї та за його межами акторів (Теофілія Бачинська і її чоловік –

організатор і директор театру Омелян Бачинський), так і початкуючих (М. Контецька) [8, с. 15]. З того часу драма «Назар Стодоля» стала невід'ємною частиною репертуару театру, із якою він неодноразово виступав у різних місцевостях краю, зокрема й за участю в головній ролі М. Кропивницького.

Проте найбільшою заслугою української громадськості Східної Галичини вже на початковому етапі формування культу Т. Шевченка було видання його творів окремими випусками. Поштовхом до цієї роботи виявилось посилення заборон і цензурних переслідувань літературної спадщини поета в Російській імперії після Валувєвського циркуляру 1863 р. та зростаючий попит галицького суспільства на його твори. Перший окремий двотомник «Поезії Тараса Шевченка» вийшов друком у Львові в 1867–1869 рр. з ініціативи та за редакцією тодішніх львівських студентів Г. Рожанського, Г. Боднара, О. Барвінського. Значну частину змісту цього видання становили «політичні» вірші й поеми Т. Шевченка, які до того не друкувалися в царській Росії або були спотворені російською цензурою [6, с. 2].

Отож перші спроби популяризації життєвого і творчого шляху Т. Шевченка у Галичині пов'язані з формуванням невеликої за чисельністю та неоднорідної за політичними уподобаннями генерації письменників, журналістів, педагогів середини ХІХ ст. і розвитком літературно-політичної періодики. Важливим засобом вшанування пам'яті Т. Шевченка й ознайомлення освіченої частини галицького українського суспільства з його літературно-мистецькою спадщиною в перше по смертне десятиліття стали щорічні заупокійні богослужіння, ініційовані найбільш свідомими представниками релігійної та світської громадськості провідних адміністративних центрів Галичини, передусім Львова й Перемишля, декламаторсько-музичні вечори, концерти з нагоди Шевченківських дат за участю викладачів вищих і середніх навчальних закладів, студентської та гімназійної молоді, а також поширення їхніми зусиллями творчої спадщини найвидатнішого українського поета в рукописних варіантах і видання у Львові першого окремого випуску його творів.

І хоч загалом убога (за визначенням І. Франка) галицька література середини ХІХ ст. не зуміла піднятися до глибокого аналізу життєпису і творчості Т. Шевченка, не змогла забезпечити ознайомлення більш широких українських верств із провідними мотивами його поетичної спадщини, оприлюднені в ній «кличі» стали важливим каталізатором для національного пробудження галицького українського суспільства та переорієнтації його на національні ідеали.

Література

1. Антохій М. Шевченкознавство / М. Антохій // Енциклопедія українознавства. Словникова частина: гол. ред. В.Кубійович. – Львів: Молоде Життя, 1984. – Т. 10. – С. 3823-3835.

2. Будеволя. Прощальна річть, говорена на вечерницяхъ въ Перемишлі въ память Тараса Шевченка / Будеволя // Мета. – 1865. – № 3. – С.84-88.
3. Вахнянин А. Спомини з життя (Посмертне виданє) / А. Вахнянин: зладив К.Студинський. – У Львові: Накладом видавця, 1908. – 137 с.
4. Возняк М. Народини культу Шевченка в Галичині / М. Возняк // Неділя. – 1911. – Ч. 11-12. – С. 1-5.
5. Вспоинка о Шевченку // Слово. – 1861. – Ч. 27. – С. 155-156.
6. Гординський Я. До першого видання Шевченкових творів у Галичині / Я. Гординський // Руслан. – 1914. – Ч. 53. – С. 2-3.
7. Кобринська Н. Вибрані твори / Н.Кобринська. – К.: Дніпро, 1980. – 446 с.
8. М.В. Перша вистава «Назара Стодолі» в Галичині / В.М. // Неділя. – 1911. – Ч. 11-12. – С. 15.
9. Н. зъ надъ Сяну. Дещо за Музу Шевченкову и разборъ думы предсмертнои / Н. зъ надъ Сяну // Перемышлянынь. Месяцословъ на годъ 1863. – Въ Перемышли, 1862. – С. 49-57.
10. Новинки // Мета. – 1865. – № 2. – С. 61-64.
11. Петрикевич В. История культу Шевченка серед гімназьяльної молодіжи. Ювілейна студія / В. Петрикевич. – Перемишль: 3 друк. гр. кат. Капітули, 1914. – LXVIII с.
12. Смерть Шевченка // Слово. – 1861. – Ч. 15. – С. 18.
13. Шевченко Т. Збірник доповідей Світового Конгресу Української вільної науки для вшанування сторіччя смерті патрона НТШ / Ред. В.Стецюк-Б.Кравців. – Нью-Йорк–Париж–Торонто, 1962. – С. 253-262.
14. Франко І. Зібрання творів у 50 т. – Т. 41: Літературно-критичні праці (1890-1910). – К.: Наукова думка, 1984. – С. 101-161; 162-193; 194-470.
15. Щурат В. Святкованє роковин смерти Шевченка в Галичині 1862-1870 / В.Щурат // Неділя. – 1911. – Ч. 11-12. – С. 5-8.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 24.12.2013 р.
Рекомендовано до друку докт.філол.наук, професором Луцак С.М.,
засл. прац. культури України, доцентом Арсеничем П.І.*

SOURCES OF FORMATION OF TARAS SHEVCHENKO'S CULT IN EASTERN HALYCHINA

Z. I. Nahachevs'ka

*PreCarpathians National University by Vasyl Stefanyk;
Bohdan Stuparyk Pedagogics Department;
76000, Ivano-Frankivs'k, st. Bandery, 1*

The article studies sources of formation of Taras Shevchenko's cult as a key personality in Eastern Halychyna, proves that the poet's name performed here not only the role of the artist words – enlightener, but also the waker of Ukrainians' national feelings.

Key words: *Shevcheko, Halychyna, national-liberation movement, poet-prophet.*